

Józsa Péter — Jacques Leenhardt: Két főváros — két regény — két értékvilág

A két főváros: *Budapest* és *Párizs*. A regények: Georges Perec *A dolgok* és Fejes Endre *Rozsdatemető* című műve. A két értékvilág pedig a francia és a magyar olvasók értékvilága, amely a regényolvasás módjaiba belejátszik. A könyv olyan nemzetközi, összehasonlító jellegű kutatás eredményeiről ad számot, amelyet hatéves munka előzött meg. A szerzők nem az olvasók élményeit fűrkészték, hanem a regények által kiváltott állásfoglalásaikat, amelyek az attitűd-struktúra (azaz az érzelmi, gondolati, cselekvési beállítódás rendszere) és az értékrend mélyebb összefüggéseit világitják meg.

A könyv szerény alcíme — *Olvasás-szociológiai kísérlet* — valójában egy problémalátásában érdekeny, lebilincselő gondolatmenetű és módszertanilag is alapos tudományos munkát takar. Ami belőle Józsa Péter munkája, az része egy beérő életműnek, amely félbeszakadt Józsa Péter váratlan halálával.

A kiválasztott regények közös vonása, hogy hazájukban szenvedélyes vitákat váltottak ki megjelenésükkor. Perec műve *Renaudot-díjat* kapott, s jóformán egyetlen folyóirat sem mulasztotta el, hogy írjon róla. Fejes regénye is hónapokig foglalkoztatta a közvéleményt, s a viták továbbgyűrűztek, túl a szűken vett irodalmi körökön. A kutatók képet adnak a művek sajtóvisszhangjáról, ezzel is segítve, hogy 500 oldalon keresztül mi is „végére járjunk a dolgoknak”.

Az olvasás-szociológia fogalmát is tisztázzák a szerzők. Kapcsolatát a befogadás-esztétikával és az olvasás pszichozanalízisével elismerik, de hangsúlyozzák viszonylagos függetlenségét is.

Az olvasás-szociológia célja: megérteni az olvasás közben lejátszódó értelmi folyamatok társadalmi természetét. A szerzők tehát arra világítanak rá, hogy egy szöveg értelmezése mögött összefüggő ideológiai képzetek és társadalmi struktúrák húzódnak meg. Azt a kérdést is felteszik, hogy tapasztalható-e párhuzamosság a szövegek „alkotási” és „befogadási” módjának fejlődésében. A modern regény egyes típusaiban meghúzták

a lélekharangot a mindenható személyiség felett, mégis fellelhető a regényhősré összpontosító olvasási mód akkor is, ha az irodalmi anyag nem ebbe az irányba terelné a figyelmünket. S ez nem a „párhuzamos fejlődésre” utal az említett vonatkozásban.

Józsa Péter már régebbi munkáiban is felhívta figyelmünket a különféle olvasási módokra, s most tovább finomította kategóriáit. A cselekményre koncentrááló olvasást a faktuális vagy fenomenális (a tényekre, illetve a jelenségekre összpontosító) módnak; az összefüggéseket a regény szereplői közötti kapcsolati mechanizmussal magyarázó módot identifikatív-emocionális (azonosuló-érzelmi) módnak; a nyitott, a regénybeli helyzeteket szellemi munkával felbontó, ok- és következménykereső magatartást pedig analitikus-szintetikus (elemző-összerakó) olvasási módnak nevezi. A szerzőpár értéktipológiát is alkot, s az egyének értékrendszereit a társadalmi tudat egyik szeleteként fogja fel.

Az elemzés során mindketten következetesen tartják magukat ahhoz, miszerint az emberek értékítéleteit három szint határozza meg: 1. valamely civilizáció kultúrája, 2. a nemzeti kultúra, a hagyományok, 3. az osztály- és rétegtudat.

Milyeneknek is látszunk mi, és milyeneknek látszanak a francia olvasók egy ilyen műgúddal csiszolt tükörben?

A budapestiek olvasási módja moralizáló szemléletre, gondolkodásra utal (természetesen a szociodemográfiai tényezők és a különféle foglalkozási csoportok között különbség van), a párizsiaké viszont szociológiai elemzésre irányuló tendenciát takar.

A *Rozsdatemető* olvasása során a magyar olvasók értelmezései általában Hábetler János lehetőségeinek megítélésén alapulnak; azaz elemzés helyett ítélezkének, kutatás helyett minősítenek, a tények tudomásulvétele és megértése helyett felosztják azokat elfogadhatókra és elfogadhatatlanokra. A francia válaszok időben és térben „eltolják” a szöveg mö-

götti valóságot. Balkáni, primitív, idejétmúlt világról tudósítja őket a könyv. A magyar válaszolók kedvezően ítélik meg a magyar valóságot, amelyet szerintük a regényíró nem ábrázolt hiven; a franciák arról a negatív valóságról beszélnek, amelyet a regényíró reálsan, klán-szerű, balkáni világgént ábrázol.

A franciák szemében a magyar valóság változás nélküli folyamat, a magyar olvasók pedig kárhoztatják a Hábeter család azon tagjait, akik az új viszonyok között is a régi viselkedésformákban mozognak. A franciák a családot a családtagok kölcsönös függőségén alapuló rendszernek tekintik, a magyarok viszont csak az egyéneket látják benne, elszigetelt mozzanatok dramatizálásában keresik a közös olvasmányszervező alapot.

S még egy izgalmas különbség és — talán nem túlzás — egyben adalék is nemzeti önismeretünköz: A magyar olvasó pozitívnak ismer el, politikai jellegűnek tart minden elszigetelt vállalkozást, az egyénre, egy pillanatra korlátozódót is; a franciák szemében viszont a politikai értékek általános jellegűek, a politikai elkötelezettség a szervezkedés eszméjét veti fel, az elszigetelt gesztus véleményük szerint naiv gőgöt takar.

Az írói ábrázolás, a tónus megítélésé-

ben is lényeges a különbség. A magyar olvasók átviszik értékeléseiket az íróra is: Ha elítélik Hábeterléket, úgy vélik, hogy ezt teszi Fejes is, ha pedig felmentik őket, úgy találják, az író is hajlamos erre. A francia olvasóknak Hábeterlékkel kapcsolatos álláspontja független attól, hogyan értelmezik az író álláspontját.

Természetesen a francia regény olvasásával kapcsolatban is végig lehetne vinni egy hasonló gondolatmenetet. A recenzió keretei azonban ezt nem teszik lehetővé. Azért választottam a magyar regényt demonstrálásra, mert talán sok év távlatából is jobban emlékezünk rá, illetve sajtóvisszhangjára, mint Perc regényének magyarországi fogadtatására.

A 150 személy válaszaiból a szerzőknek sikerült bemutatniuk a „magyar” és a „francia” olvasási módot, illetve azt, hogy mindkét országban hasonló a „saját” és az „idegen” regényhez való viszony.

A mű tudományelméleti jelentősége is nagy. Erdemben szól hozzá a mennyiségi elemzés problémájához, valamint a szemantikai, jelentéstani és az ideológiai (a tartalomelemzésen alapuló) analízis összekapcsolhatóságához. (Gondolat, 1981. 530 l. 62 Ft)

Lőrincz Judit

bibliográfiák

Szocializmus 1906—1918

Repertórium

Babérlevélből font stilizált koszorún három címerpajzs: az egyikben lobogó fátylát tartó kéz, a másikon fogaskerék, a harmadikon sarló. A zöldesszürke-fekete borítólapon ezzel a rajzzal jelent meg 1906. november 8-tól a *Szocializmus*. A címlapkép szemléletesen fejezte ki a Magyarországi Szociáldemokrata Párt elméleti irányvonalát, amelyben a munkásügy képviselte keveredett a felvilágosodás szellemének polgári radikális továbbélésével. A repertórium összeállítójának, *Pálmai Magdának* jó szerkesztői érzékére vall, hogy ezt a rajzot reprodukáltatta munkája címlapján, fellevenítve a lap borítóját—külsőalakját, amelyet a könyvtári kótesék nemigen őriztek meg számunkra. (A borítólap ritkaságát mutatja az a tény is, hogy a folyóirat formai leírásából, mely megelőzi magát a repertóriumot, hiányoznak

az egyes számok keltezései. Ezek ugyanis csak a borítólapon szerepelnek.)

A hosszú életű folyóirat utolsó száma 1948 novemberében jelent meg. Évfolyamaiból ezúttal az első tizenegyet — 1906. november 8-tól 1918. decemberéig — dolgozta fel az összeállító. Tegyük hozzá: jól választott, mert a harmincas évek második felétől eltekintve a folyóirat ekkor fejtette ki legerőteljesebben hatását a magyar szellemi életre.

A filológiai pontosság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a *Szocializmus* 1926-os évfolyamának mellékleteként egyszer már megjelent a lap első tizenöt évfolyamának összesített tartalomjegyzéke. A két vállalkozás külső megjelenése és tartalmi jegyei jól tükrözik a magyar bibliográfiaügy hatalmas fejlődését. Míg ugyanis az 1926. évi feldolgozás csupán szerény külsővel és 32 oida-